

GAZAVAT-NÂME-İ MİDİLLİ

TÜRK DİLİ VE KÜLTÜR TARİHİ

BAKIMINDAN DEĞERİ

Ömer ÖZKAN*

Özet

Gazavat-nâmeler savaşları anlatan edebî türlerdir. Edebî bakımdan önem taşıdıkları gibi içerdikleri veriler açısından tarihî ve kültürel olarak da değer taşırlar. Kaleme alındıkları dönemin edebî ve kültürel ortamına ışık tutarlar. Bu çalışmada da 15. yüzyıla ait, Gubârî'nin gazavat-nâmesi ele alınmış, onun Türk dili ve kültür tarihi yönüyle dikkate alınması gerekliliğine işaret edilmiştir.

Şair, Midilli Adasında cereyan eden savaşı nazma dökerken çoğu yerde, hiç şüphesiz, dinî-tasavvufî yönü ağır basan mistik bir hayal dünyasından seslenmiştir, ancak eserin böyle bir üslup özelliği göstermesi, elbette edebî ve kültürel bakımdan taşıdığı değeri eksiltmez.

Metin her şeyden önce, Türk dili tarihi bakımından önemli bir kaynak niteliğindedir ve Eski Anadolu Türkçesine ait zengin söz varlığına sahiptir. Bunun yanında, Türk tarihi bakımından da önemli bilgiler içerir. Kimi tarih kitaplarınca da doğrulanan bir dizi olaya kaynaklık eder. Kaleme alındığı dönemin sosyal yapısını, kültürel unsurlarını, inanış ve yaşayış tarzını aksettirmesi yönüyle de kültür tarihinin değerli bir başvuru kitabı sayılmalıdır.

Anahtar sözcükler: gazavat-nâme, mesnevî, şiir, tarih.

Summary

Gazavat-nâmes are the literary works that tell about wars. Apart from having literary importance it also carries historical and cultural importance. At the time it

* Yrd. Doç. Dr., AKÜ Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

was written they intend to make people aware of culture and literature. During 15th century, this gazavat-name literal work was taken into account by Gubârî, its turkish style with its cultural history was carefully examined. While the war was going on in Midili Island in most places, doubtless there were hails from an abstract mystical world, despite this style of the poet, This literal work didn't lose it cultural and literal aspects. First of all, this text carries the history of Turkish language and its an important source too since it contain much terminology of the old Anatolian Turkish,close to this it also contain important information about the Turkish history.Some refer this work as a source of series of fact event that are explained in some history books.At the time it was taken it intended to reflect social structure, cultural elements,ideological aspects and life aspects as a whole,due to this it is considered as an important cultural history book.

Key words: gazavat-nâme, mesnevî, poem, history.

Türk edebiyatında gazaları ve zaferleri anlatan birçok eser kaleme alınmıştır. Çalışmamızın konusu Gazavat-nâme de bunlardan birisidir. İçeriğinden ve dil özelliklerinden hareketle 1499-1512 yılları arasında yazıldığını kesin şekilde söyleyebileceğimiz Gubârî'ye ait bu eseri önce şekil özellikleri bakımından değerlendirip ardından konusu, dil özellikleri ve kültürel-tarihî özellikleri yönüyle inceleyeceğiz.

Şekil Özellikleri:

Gazavat-nâme-i Midilli adlı eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar (Nr.1285) bölümündedir. Bütün değerlendirmelerimizin temelini oluşturan bu nüshanın tavsifi ise şöyledir:

230x165-120x80 mm ölçülerinde, 11 satır, 66 varak, harekeli nesih, ciltsiz, bazı sayfalar yıpranmış ve dağılmış.

Başı:

Kilîd-i genc-i esrâr-ı hakîm

Bi-ismillâhirahmânirahîm

Sonu:

Gördiler ol hâli anda câ'izûn

Didiler innâ ileyhi râci'ûn

Eser, aruzun *Mefâîlün Mefâîlün Feûlün* kalıbı kullanılarak mesnevî nazım şekliyle toplam 1428 beyit¹ olarak kaleme alınmıştır. Midilli savunmasını konu edinmesi münasebetiyle de, edebî tür olarak gazavat-nâmeler sınıfına girer (Levend 2000: 1)².

Kataloglarda, 16. yüzyıl şairlerinden Akşehirli Abdurrahman b. Abdullah el-Gubârî bu eserin müellifi olarak kaydediliyorsa da mevcut kaynaklar bahsi geçen kişinin böyle bir eserinden bahsetmez. Kimi araştırmacılar Gazavat-nâme'de geçen 25 Cumazelevvel 907 (1501) tarihinden hareketle eserin Abdurrahman Gubârî'den daha önce kaleme alındığının kesin olduğunu (Nail Tuman 2001: 725, B. M. Tahir 2000: 112-114)³ ve bu yüzden başka bir Gubârî'ye ait olması gerektiğini öne sürmüşlerdir ki bu oldukça isabetli bir bilgidir (Alparslan 1996:167-169). Burada geçen tarih, eserde uzun uzun anlatılan, Moton kalesindeki savaş zamanını ifade eder. Zaten şair de bunu, aşağıda olduğu gibi, net şekilde ortaya koyar.

Beyân idem sana bir hûş hikâyet
 Diyem vafın nice oldı gazâvat
 İştigil pes Midilli Kıssasından
 Gehî şâzî vü gâhî gussasından
 Habib-i Hak Muhammed hazretinün
 Dokuz yüz yedisiydi hicretinün
 Cumâze'l-evvel ayınun muhakkak
 Yigirmi beş günü olmışdı el-hak
 Midilli üstine suy-ı semâdan
 Ki nâgeh düşmen irişdi kazâdan
 Firengistân ocagından bir âteş
 Yakup şehri ehlini kıldı cefâ-keş

(4b-5a)

¹ Eserin 2b ve 3a sayfalarındaki toplam on beyitlik bir kısım yırtılarak kaybolmuştur.

² Gazavat-nâme ya da gazâ-nâme tabirleri aslında sadece savaşları anlatan eserlere karşılık gelse de çoğu zaman fetih ya da zaferle sonuçlanan gazaları anlatan müstakil eserler de bu adla anılır olmuştur. Oysa ki bir fethi konu edinen eserlere fetih-nâme, zaferi konu edinenlere de zafer-nâme denilmektedir.

³ Osmanlı Müellifleri ve Tuhfe-i Nâilî gibi birçok kaynak Akşehirli Gubârî'nin ölüm yılını 974 (1566) olarak gösterir.

Ne tarihî ne de edebî hiçbir vesika; bu eserle ilgili Abdurrahman Gubârî adının ön plana çıkarılmasını doğrulayacak bir ipucu içermez. Zaten bu tarihî olarak da mümkün görünmemektedir.

Çünkü II. Sultan Bayezid'in saltanat yıllarına denk gelen Midilli Savaşı 1499-1500 yıllarında cereyan etmiştir (Danişmend 1947: 384, 406-408)⁴. Gazavat-nâme, II. Bayezid'e ve onun askerlerine yönelik övgülerle doludur. Bu da eserin, sultana atfen yazıldığına; en azından onun saltanat yıllarında kaleme alındığına kuvvetli bir delildir. Zaten eserin sona erdiğini dile getiren şu ifadeler de onun sultanın beğenisine sunulduğunu açıkça ortaya koymaktadır:

Gazâvat buldı bu yirde tamâmı
Hüdânun avni birle ihtimâmı
Tamâm ol vakt olur ammâ kemâhî
Gönülden begene düstûr-ı şâhî
(1385-1386)

Neticede Gazavat-nâme, şairin kendi ifadelerinde de görüleceği üzere, Gubârî adlı bir şaire aittir. Ancak bu kişinin, kaynaklarda geçen Gubârî adlı şairlerden (Tuman 2001: 824-826, M. Süreyya 1996: 729, Latîfî 2000: 407, Ş. Sami 1996: 3256)⁵ hangisi olduğunu tespit etmek ise şu anki bilgilere göre mümkün görünmemektedir.

Atâ kıl rahmetünden kullarına
Nevâle lutfun it sâ'illerüne
İricek rahmetün pîr ü cüvâna
Nasîb it hem *Gubârî* nâ-tüvâna
Egerçi mücrimem çokdur günâhum
Ne gam vardur senün bigi penâhum
Kemâl-i lütfın idüp âşikâra
Nazar ide bunun gibi *Gubâra*
(4a, 66b)

⁴ Son olarak Kilya ve Akkerman'ın da fethiyle Karadeniz hakimiyetini tamamıyla sağlayan II. Bayezid, Akdeniz'e yönelmiş ve özellikle Venediklerin buradaki İnebahtı, Moton, Koron gibi adalarda tutunarak sürekli tehlike arz etmelerini önleme siyaseti izlemiş; 1499'da İnebahtı'yı, 1500'de de Moton ve Koron'u fethetmiştir. Böylelikle Akdeniz'de de Türk hakimiyeti güçlenmiştir.

⁵ Tuhfe'ye ve diğer tezkirelere baktığımızda Gubârî adlı beş farklı şairin biyografisiyle karşılaşıyoruz. Bunlar Kireçcizâde Gubârî (ö.1556), Abdurrahman Gubârî (ö.1566), Diyarbakırlı Gubârî (ö.1624), Uralı Gubârî (ö.?), Gubârî (ö.?).

Gubârî, ayrıca *Hâtimetü'l-Kitâb*, yani Gazavat-nâme'nin bitirildiğini dile getiren son kısımda kendisine “âşık”, “*dervîş-i dil-rîş*” ve “*dervîş*” diye seslenir. Bu kısımda ayrıca derkenara “Dervîş-i Dil-rîş’in Hasbihâlidir” şeklinde bir de bilgi düşülmüştür ki şair eseri tamamladığı bu bölümde mütevazi, dervişane bir duruş sergiler ve özetle şöyle der: “Aslında ben sözlerimi anlam giysileriyle daha da güzelleştirip, öylece ortaya serecektim. Böylelikle kemal ehli onu daha da çok lezzetli bulup beğeneceklerdi. Fakat gaibden bir ses işittim. Bu ses bana, ‘Sen zaten gönlü yaralı, palas giyen bir dervîşsin, öyle süslü ziynetli söz elbiselerine ne hâcet. Sözlerinin de senin gibi dervişane olması gerekir. Süslü libas giymek beylerin işidir, eğer bir dervîşin bunları giydiğini duyacak olurlarsa seni ayıplarlar. Sen anlama önem ver, marifet ehli onu elbette fark edecektir.’ dedi.”.

Didi ey âşık u *dervîş-i dil-rîş*

Nedür bu hâl ile başuna teşvîş

(67a)

Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan Gazavât’ın, klasik mesnevî formlarının gerektirdiği *Giriş* ya da *Başlangıç Bölümünü*; Besmele, Hamdele ve Münâcât kısımları teşkil eder. 46. beyit ile 58. beyit arasındaki Matla’-ı Dâstân Ez Evsâf-ı Dûstân adını taşıyan kısım ise esas mevzuya bir ön hazırlık aşamasıdır ve şair burada, 25 Cumazelevvel 907 tarihinde düşman askerlerinin hücumuna maruz kalan Midilli adasının hikayesini anlatacağını söyler. Bu kısım bir nevi Sebeb-i Te’lif bölümüdür aynı zamanda. 58. beyitten itibaren kâfir askerlerinin Midilli Kalesine gelişlerinden başlayarak eserin *Konunun İşlendiği Bölüm* ya da *Temel Bölümüne* giriş yapılmıştır ki bu ana bölüm 1398. beyte kadar devam eder. Eserin *Bitiş Bölümü* diyebileceğimiz kısmı ise *Hâtimetü'l-Kitâb* başlığı altında dile getirilen, dua ve temennilerden ibaret kısımdır.

Konusu: Gazavât-ı Midilli adlı eser, adından da anlaşılacağı üzere Midilli Adası savaşlarını konu edinir. II. Bayezid döneminde meydana gelen bu savaşlar, daha başka şairler tarafından da nazma dökülmüştür ki bunların en meşhuru Firdevsî-i Rûmî’ye ait Kutub-nâme’dir. Firdevsî’nin eseri, 3596 beyitlik daha hacimli bir eserdir ve burada Midilli Adası’nda meydana gelen deniz savaşları yanında, bununla bağlantılı kara savaşları da detaylı olarak tasvir edilir⁶ (Parmaksızoğlu-Olgun 1980).

⁶ Firdevsî, adı geçen eserde Sultan II. Bayezid’i asrın ‘kutb’u olarak değerlendirir ve eserin adını da ona nispetle Kutub-nâme koyduğunu belirtir.

İncelememize konu Gazavat-nâme'de ise sadece deniz savaşları anlatılmıştır. Olaylar kısaca şöyle cereyan eder:

Venedik, İspanya ve Fransa Rum ülkesine saldırmak üzere ittifak ederler⁷ (Danişmend 1947: 409). Rum ülkesi sultanının dinine hizmet etmekte olduğunu ve fakat kendilerinin ise tam bir gaffet içerisinde olduklarını vurgulayarak kendilerine hareke geçmeleri gerektiğini telkin ederler. II. Bayezid'in İnebolu, Moton ve birçok yeri ele geçirdiğini ve oradaki putları kırdığını söylerler. Fikir birliğine varırlar ve Hristiyan ülkelere durumu bildiren mektuplar göndermeye karar verirler. Mektubu alan emirlerden, ülkelerinde ne kadar savaşmaya kadir kişi varsa tamamını toparlayıp yola çıkmalarını talep ederler.

Venedik kıyılarında gemiler Midilli'ye gitmek üzere bütün silahları ve yol ihtiyaçlarıyla birlikte hazırlanır. Rüzgârın uygun olduğu bir gün gemiler Midilli'ye doğru yola koyulurlar.

Bu oluşumdan haberdar olan Sultan II. Bayezid, Karasi Sancağına gönderdiği hükümde, Batı dünyasınca tertip edilen bu harekâttan söz eder ve oradaki emirlere; Midilli Adasına giderek, kalenin eksikliğini-gediğini gidermelerini duruma el koymalarını emreder. Fermanı alan emirler, derhal gereğini yerine getirmeye koyuldular⁸.

Okıyup hükmi didiler *semi'nâ*

Ne kim emr oldısa şehden *ata'nâ*

(13a)

Emirler, durumu yerinde görmek için topladıkları askerlerle deryayı geçerek Midilli'ye ulaşırlar. Midilli Beyi Mir Mahmut, onların gelişine oldukça sevinir ve onlara ikramlarda bulunur. Birlikte durum değerlendirmesi yapılır ve savaş için hazırlıklara başlanır.

Kaledeki askerler bir gün ufukta düşman gemilerini görürler. Yüz adet gemi, adaya ulaşıp demirler ve içlerinden altı yüz civarındaki zırhlı atlı adaya çıkar. Askerlerin büyük çoğunluğu atlıdır. Hemen Midilli adasını yağma ederler ve nihayet Tekirbağı'nı mesken tutup işret etmeye başlarlar. Her biri sarhoş olurlar ve Midilli Kalesine kast ederler.

⁷ Danişmend, 1501 yılında Hristiyan dünyasının Türklere karşı akdettiği ittifakın en büyük hareketinin Midilli muhasarası olduğunu kaydeder. Eylül ayları başında girilen bu kuşatmanın bir buçuk ay kadar devam ettiğini söyler.

⁸ Karasi Sancakbeyi Bali Paşaoğlu Hamza Bey ve Sinan Bey komutasındaki bu yardımdan Kutub-nâme'de de bahsedilir. Bk. Parmaksızoğlu-Olgun 1980:162

Gelelüm biz bu yana ehl-i İslâm
Haberdâr oldu bundan hâsıla ‘âm

(17a)

Diğer taraftan Ehl-i İslam askerleri durumu haber alır ve altı yüz civarındaki Türk askeriyle kırk bin civarındaki düşman askerlerine yaradana sığınarak karşı koymaya karar verirler.

Nihayet bir sabah vakti Midilli Kalesinin etrafını gemilerle kuşatıp ani baskın yapmak isteyen düşman askerleri top atışlarıyla, tüfek, ok ve yayla yoğun saldırıya geçerler. Çetin bir savaş olur ancak gazilerin kahramanca kaleyi savunması üzerine düşmanlar bu ilk harekatta başarıya ulaşamazlar ve geri çekilirler. Devam eden günlerde ikinci saldırıya geçen düşman askerleri yine şiddetle kaleye top atışı yaparlar ve nihayet kale duvarlarında gedikler açarlar. Türk askerleri kaleye girmek isteyen düşman askerlerine; üzerine zift, katran ve kızgın yağ dökerek karşı koymaya çalışmaktadırlar. Düşmanın bu saldırısı da geri püskürtülür ve nihayet düşman askerleri yeniden hücumla geçerler. Kaleye merdivenler kurarak kuleleri ele geçirmeyi planlarlar ve sonunda buna muvaffak olurlar. Kale burçlarını kendi sancaklarıyla süslerler. Bu durum, Türk askerlerinin azmini ve öfkelerini daha artırır ve yanar oklarla düşman gemilerine yoğun bir ok atışı başlatırlar. Ve rüzgarın da tesiriyle gemilerde büyük bir yangın çıkar ve gemilerin pek çoğu dönüp kaçmak yolunu tutarlar.

Çü gâziler görürler işbu hâli
Bulur her biri gayretle mecâli

(48a)

Bir anlık düşman üstünlüğü yaşanan kaledeki ve adadaki durum gazilerin gayretini ve yiğitliğini artırmış ve sonuçta üstünlüğü yeniden ele geçirmişlerdir. Düşman askerlerinin Fransız komutanı bu duruma kule üzerinde şahitlik edip kederlenir ve kaleden kendi askerlerinin bulunduğu yöne doğru atlayıp kaçmak ister, ancak kaçarken kaledeki gazilerin çengal atışı neticesinde can verir. Kulelere yeniden Türk sancak ve alemleri dikilir ve tüm elemeler sona erer. Beşaret davulları çalınır, burçlardan sevinç topları atılır.

Diğer taraftan düşman askerleri, eski komutanları için üç gün üç gece yas tuttular ve kendilerine yeni bir komutan seçerek bir sabah yeniden kaleye hücum etmeye karar verdiler. Yapılan saldırı neticesinde düşman askerleri yeniden kaleyi ele geçirdi ve burçlara sancaklarını diktiler.

Hisârun üstini tezyîn iderler
Bizümdür bu deyü ta'yîn iderler
İşidürler erenler bu sadâyı
Hisâr ehlinden Allaha nidâyı
Hemân-dem sıçradı can başlarına
Haber bildürdiler yoldaşlarına
Kanı ol cengden düşüp yatanlar
Vücudı ser-te-ser kana batanlar

(54a, 56a)

Bu durumu gören gaziler yeniden gayrete gelirler ve düşman askerlerine karşı koymaya başlarlar. O kadar kan dökerler ki düşman geldiğine pişman olur. Savaş şiddetle devam eder. Türk askerleri, sayıca az olmalarının da tesiriyle artık yorgun ve zayıf düşerler.

Bu esnada bir gece vakti, Ayazmend tarafından Midilli Adasına gönüllü dört yüz tam tekmi silahlı Türk savaşçıları gelirler. Sabaha karşı düşman karakollarına ani baskınlar düzenlerler, kendilerine yardım geldiğini gören ada ve kale sakinleri de kendilerine gelir ve düşmana yeni saldırılarda bulunurlar. Derken gaziler Allah'ın inayetiyle galip gelir ve bütün ada ve kale düşmanlardan tamamen temizlenir⁹ (Danişmend 1947: 404-409).

Gazâvat buldı bu yirde tamâmı
Hüdânun 'avni birle ihtimâmı
(65a)

Dil Özellikleri: 16 yüzyılın ilk birkaç yılında kaleme alınmış olan Midilli Gazavat-nâmesi, Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini zengin şekilde yansıtan geniş bir kelime kadrosuna sahiptir. Eser, baştan sona harekeli yazılmıştır. Ancak birçok Türkçe kelimenin yazımındaki tutarsızlık ve farklı tercihler Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait diğer metinlerde olduğu gibi (Özmen 2001: 279) bu eserde de henüz durulup oturmamış bir imla olduğunu göstermektedir.

Ünlüler çoğu zaman harfle değil harekeyle gösterilmiştir ki bu, henüz Arap imlasının etkisinin güçlü şekilde devam ettiğini gösterir. Eserde yer yer

⁹ Gazavat-nâme'nin destanî bir üslûpla resmettiği bu gazalar tarih kaynaklarca da büyük ölçüde doğrulanmaktadır. Hikayenin tarihî vesikalardaki anlatımıyla ilgili İsmail Hâmî Danişmend'in ilgili eserine bakılabilir. Yine Midilli savunması hakkında detaylı bilgi için bk. (Uzunçarşılı 1998: 221-222).

Türkçe kelimelerin uzun okunmaları için harekelendikleri görülmektedir. Bu durum, Türkçe kelimelerin aruza uydurulması çabasıdır, bazen de kafiye endişesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca yine aruz ölçüsü gereği çoğu yerde ünlü düşmesi söz konusudur¹⁰ (Köprülü 1999: 345). Örneğin şu beyitte “varsa” kelimesinin vezin gereği “vârsa” şeklinde uzatılarak okunması gerektiği *elif* üzerine uzatma işareti konularak vurgulanmıştır.

Ne milke varsa fırsat anundur

Düzenekli durur devlet anundur

(5b)

Türkçe kelimelerin uzun okunması gerektiği bu gibi başka kullanımlar da vardır.

Metinde *e/i* ünlülerinin yazılışı konusunda da bir kesinlik görülmemektedir. Günümüzde *e* sesiyle söylediğimiz kelimeler eserde bazen *i*'li olarak bazen de *e*'li olarak harekelenmiştir. Yidi (7b/114), yedi (5a/52); el (9a/144), il (12b/211). Kelime kök ve gövdelerinin yazılışında görülen istikrarsızlık yer yer eklerde de kendini gösterir. Bunun en tipik örneklerinden birisi -ıp, -ip eklerinin imlasındaki farklılıktır. Bu ekler kimi yerde -ıp, -ip biçiminde, kimi yerde ise -up, -üp okunacak biçimde harekelenmişlerdir (Örn. -ıp -ip; 12b/212, 12b/214; -up -üp; 12a/202, 12a/206...) .

Bazı kelimelerin yazılışında da bir tutarlılık görülmemektedir. Örneğin *sa-vaş* kelimesi bazen *sad* harfiyle, bazen de *sin* harfiyle yazılmış (479, 482), *ok* kelimesi kimi yerde *hırılıtlı* *he* ile (*oh*) kimi yerde ise *kafla* yazılmıştır (526), *top* kelimesi hem *tı* ile (462) hem de *te* ile (458) yazılmıştır ...

Çok sık olmasa da bazen, mısralarda veznin tutturulması için *k*'edeler, *canibin'iltürdi* vs. tarzında kısaltmalı okumak zarureti, müstensih tarafından bir işaretle gösterilmiştir (22, 245, 457, 800...). Yine vezin gereği bir yerde -den eki -de şeklinde yazılmış ve harekelenmiş (201, 229), aynı şekilde iki beyitte de *hüküm* kelimesinin, *hüküm* şeklinde okunması gerektiği harekeyle belirtilmiş (207, 209), bir yerde de *rüku'* kelimesinin *rük'* şeklinde okunması gerektiği vurgulanmıştır (255).

Eserde atıf vavlarının gösterilmesi hususunda oturmuş bir imladan söz etmek güçtür. Nitekim çoğu yerde atıf vavları harekeyle (30, 68, 72...) kimi

¹⁰ XIV ve XV. yüzyıldaki şiir diline hakim olan birçok Türkçe kelime hiç şüphe yok ki aruz vezninin başarılı şekilde tatbik edilmesinde kusurlar ortaya çıkarmaktaydı; nitekim ilerleyen yüzyıllarda gündelik dilde var olan Türkçe kelimeler edebî dilden çıkarak, yerlerini aruz kalıplarına daha kolaylıkla uyan yabancı kelimelere bırakacaklardır.

yerde *vav* harfiyle (103), kimi yerde ise hem harekeyle hem de *vav* harfini birlikte kullanmak şeklinde (173, 257, 435) gösterilmiştir. Aynı durum terkip *ı/i*'lerinin gösterilmesinde de söz konusudur. Müstensih, bunları bazen harekeyle (217, 233...) bazen de *ye* harfiyle (12, 353...) göstermiştir.

Gazavat-nâme'de geçen Eski Anadolu Türkçesine ait eklere bazı tipik örnekler ise şunlardır:

(Gelecek Zaman) *-ısar, -iser*: ol-ısar, bul-ısar (562), öldür-iser (626)...

(İkinci Tekil Şahıs İstek) *-asın, -esin*: san-asın (929), eyle-y-esin (958)...

(İkinci Tekil Şahıs Emir) *-gil, -gil*: kıl-gıl (612), vir-gil (968)...

(Birinci Çoğul Şahıs) *-vuz, -vüz*: salmaya-vuz (649), ide-vüz (657)...

(Zarf-Fiil) *-ı(n)cak, -ı(n)cek*: koma-y-ıcak (1319)

(Zarf-Fiil) *-uban, -üben*: tagul-uban (219), çek-üben (483)...

(Zarf-Fiil) *-dukda, -dükde*: kıl-dukda (488), ir-dükde (1141)...

Eserde dikkatimizi çeken Türkçe kelime, deyim ve atasözlerinden bazısına ise şu örnekleri verebiliriz:

bular (56), çağlamak (93), yaşamak (94), okumak (91), yügürmek (117), düşünmek (380), öküş (380), üşmek (411), tuş (411), bile (419), ütmek (419), buru (476), köpmek (506), eren (538), erlik (542), tulunmak (554), uşurmak (573), yavuz (619), tamu (709), dutrug (709), ivmek (803), ugunmak (807), yorga (1004) ...

Adam yokluğu (378), gözü üstünde kaşı olmak (166), nân u nemekden halâl idişmek (404), bir söylediğini iki itmemek (435), yüz tutmak (574), burundan getirmek (954), dünyayı başına zindan etmek (811), gönül aynasını pas etmek (813), yoluna baş ve can koymak (894), demir salmak (1199) ... Korkunun ecele faydası yoktur (377).

Eserin dil özellikleri konusunda son olarak, XIV ve XV. yüzyıl şairlerinde sıklıkla görülen cinaslı söyleyişin (Horata 1988, Yavuz 1983), Gazavat-nâme'de de oldukça yaygın olduğunu söyleyebiliriz.

Îtâ'at düşmene bî-'âr işidür

Güler bu sözlere agyâr işidür

(33a)

Eserin Kültürel ve Tarihi Değeri: Bu eser, gaza-nâme ya da gazavat-nâme yazma geleneği içerisinde Türk edebiyatındaki manzum gazavat-nâmelere tipik bir örnek teşkil eder. Mesnevî nazım şeklinin gerektirdiği klasik bölümlerden oluşan eserin temel bölümünde oldukça canlı savaş tasvirleri yer alır. Burada, Türk gazâ felsefesi ve gazilerle ilgili zengin veriler elde etmek mümkündür. Yine, kalelerin toprakla dövülmesi, ateşli oklarla gemilerin yakılması, düşman askerlerine kale burçlarından kızgın yağ ve katran-zift dökülmesi vs. değişik savaş yöntemleri ve savaş aletlerine dair geniş tavsifler görülür. Ayrıca, savaşın bir adada cereyan etmesi münasebetiyle eserde, yer yer deniz ve denizcilik terimlerine de rastlanır.

Eserde yoğun şekilde geçen savaş aletlerinden bazıları şunlardır: zenberek, top, tüfek (96), yarak (97), cevşen (280), çukal (281), cebe-zırh- (293), kalkan (452), sünü (452), yay (452), nacak (454), mec (455), hançer (455), tîg (455), gönder (455), kumbara (458), gerdun-top (459), demir bakır ve tunç top gülleri (464) ...

Bu savaş aletlerinin pek çoğu metinde sıklıkla geçer, ancak en yaygın olanı top ve oktur. Çünkü top tarih boyunca daima, kaleyi ele geçirmek için yapılan saldırılarda ve kale savunmalarında en belirleyici savaş aleti olmuştur. Midilli kalesine yapılan saldırıda da sayısız top kullanılmış; yapılan hücumda da yine toprakla karşılık verilmiştir. Nitekim şair bir yerde, kaleye saldıran gemilere yerleştirilmiş büyük toprakları uzun uzun tasvir eder. Bunlar devasa topraklardır, her birisi ejderhayı andırır. Kaleye her gülle gönderdiklerinde sanki ejderhanın kükreyerek ağzından ateş çıkarmasını akla getirirler (501-514).

Bunun mânendi toprak her taraftan

Atılurdu hisâra degme saftan

(26a)

Bazı denizcilik terimleri: göğe, barça, kalyan (103, 104), külek (104), kadırga (109), kayık (114), lenger (279), sandal (279), demir salmak-demir atmak-; midye, havyar, istiridye (300) ...

İletdiler çü kal'anun yanına

Demür saldı Ilıca cânibine

(56b)

Eserde, bütün şiddetiyle devam eden savaş zaman zaman oldukça canlı ve akıcı bir üslûpla dile getirilir. Bu savaş sahnelerinden, özellikle düşman askerlerinin Midilli Kalesine ilk hücumda geçtikleri anda, iki taraf arasındaki karşılıklı hamleler oldukça iyi resmedilmiştir.

Gaziler, düşman askerlerinin merdiven kurarak kaleye tırmanmaya başladıklarını işitirler ve derhal ziftler, katranlar ve yağ getirip burçların üstüne saklarlar. Düşman askerleri burçlara yaklaşınca yerinden çıkarıp düşmanların üzerine dökerler. Kızgın sıvılar ortalığı bir anda Cehenneme çevirir. Bu savunma tekniğiyle yetinmeyen kale erenleri bir yandan da hareketli sepetler hazırlarlar ve içerisine ateş bırakarak düşman alayları üzerine atarlar. Her bir sepet düştüğü yeri boydan boya ateş denizine çevirmektedir¹¹.

Yanup her birininün saçı sakalı
Cehennem itine dönerdi hâli

(35a)

Metinde, zengin savaş sahneleriyle birlikte bazen o dönemin savaş hukukundan olan yağma etmek, gazi olmak ya da şehit olmak gibi hususlarla ilgili hükümlere de yer verilir (Yağma hk. bk. 730-735).

Eger bu vechile olur gazâvat
Sagısa gâzîdür ölse şehâdet

(14a)

Gazavat-nâme'nin sonlarında bir yerde, bir kâfir askerinin Müslüman oluşuna değinilir. Midilli Kalesini savunan Türk askerleri nihayet üstünlüğü ele geçirmiş ve düşman askerlerini tamamen yok etmişlerdir. Ancak düşman askerlerinden birisi vardır ki şehadet parmağını kaldırarak Müslüman olduğunu ilan etmiştir. Aslında kendisinin İslam üzere olduğunu ve fakat top ilmini iyi bilmesi nedeniyle zaruri olarak kâfir beylerinin yanında bulunduğunu ifade etmiş ve şimdi tüm birikimini Müslümanlar için kullanabileceğini söylemektedir (1227-1235).

Ki top ilminde bir kâmil kişiyem
Bu illet birle beglerün eşiyem

(59b)

Din uğruna yapılan savaşlara gazâ, savaşan askerlere de gâzi denmiştir. Gaziler, Osmanlının özellikle kuruluş yıllarındaki fetih faaliyetlerinde üstün yararlıklar göstermişlerdir. İstanbul'un ve Rumeli'nin fethedilmesiyle sonuçlanan bu fetih hareketlerinin itici güçleri olmuşlardır (Akdağ 1995: 342). Saltuknâme, Seyyid Battal Gazi ya da Hamzanâme türünden gazilerin kahramanlıklarını okuyan halk için ise gazilik daima, dâr-ı küfre veya hasm-i kâfire

¹¹ Bu gibi tasvirler için bk. 430-445, 449, ... 695-732

karşı girişilen kutsal mücadele gibi görülmüştür. Destanî bir üslupla kaleme alınmış Midilli Gazavat-nâmesinin de ana kişisi gaziler ya da diğer adıyla erenlerdir. Bütün bir metinde kâfir, küfür ve Fireng kelimeleri; gazâ, gazi ve eren kelimeleriyle doğrudan tezat oluşturur.

Adû gâzilerün cem'iyetinden
 Ali-veş her birinün heybetinden
 Dönüp ardına bakmayup kaçardı
 Kim agaçdan kimi taşdan uçardı
 Görür düşmen erenlerden salâbet
 Düşer içlerine havf u mehâbet

(58b)

Bir de candan ve maldan geçmiş gayb erenleri (ricâl-i gayb) vardır. Bu kişiler, inanışa göre, kutsal bir mahiyeti olan her gazâyâ mutlaka katılırlar ve orada manen gazilerle/erenlerle birlikte olurlar (537-547, 796).

Bularunla bile gâyib erenler
 Ki togrı yol ile Hakka varanlar
 Adûdan saklayup her bir makâmı
 Atarlar kavs-i himmetden sihâmı

(27b)

Tüm bu hususlara ek olarak gazavat-nâme metninde ayrıca ateşle haberleşme, sema etmek, kesik başı mızrakla gezdirmek vs. cezalandırma yöntemleri, baş açıp ağlamak, evrâd-ı fetih gibi toplumun inanış ve davranış biçimlerine ait kültürel unsurların da yaygın şekilde var olduğunu söyleyebiliriz.

Er ü avrat kız u oğlan açup baş
 Dökerler gözlerinden kanıla yaş

(38a)

Sonuç: Gazavat-nâme-i Midilli ya da Gubârî'nin başka bir deyişle Midilli Kıssası, destanî bir tarih kitabı niteliğindedir. Başından sonuna dek bütün anlatılanlarda yüksek bir kahramanlık duygusu hakimdir. Şair, Midilli Adasında cereyan eden savaşı nazma dökerken çoğu yerde, hiç şüphesiz, dinî-tasavvufî yönü ağır basan mistik bir hayal dünyasından seslenmiştir, ancak eserin böyle bir üslup özelliği göstermesi, elbette edebî ve kültürel bakımdan taşıdığı değeri eksiltmez.

Metin her şeyden önce, Türk dili tarihi bakımından önemli bir kaynak niteliğindedir ve Eski Anadolu Türkçesine ait zengin söz varlığına sahiptir. Bunun yanında, Türk tarihi bakımından da önemli bilgiler içerir. Kimi tarih kitaplarınınca da doğrulanan bir dizi olaya kaynaklık eder. Kaleme alındığı dönemin sosyal yapısını, kültürel unsurlarını, inanış ve yaşayış tarzını aksettirmesi yönüyle de kültür tarihinin değerli bir başvuru kitabı sayılmalıdır.

Tam metni de yayın aşamasında olan bu eserin, özellikle II. Sultan Bayezid devriyle ilgili çalışma yapan tarihçi ve edebiyatçılar için görülmesi gereken birincil kaynaklardan olduğu âşikârdır.

KAYNAKÇA

AKDAĞ, Mustafa (1995), *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, C. I, İstanbul.

ALPARSLAN Ali (1996), "Gubârî Abdurrahman", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul.

CANIM, Rıdvan (2000), *Latîf Tezkiretü' -Şu'arâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ*, Ankara.

DANIŞMEND, İsmail Hâmi (1947), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul.

HORATA, Osman (1988), "Ses, Anlam Bütünlüğü ve Gazel-i Tecnisler", *Doğu Akdeniz Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, S. I, s. 65-75, Kıbrıs.

KÖPRÜLÜ, Fuad (1999), *Edebiyat Araştırmaları*, "Türk Aruzu", s. 338-360, Ankara.

LEVEND, Agah Sırrı (2000), *Gazavât-Nâmeler*, Ankara.

MEHMED Süreyya (1996), *Sicil-i Osmânî*, (Hzl. A. Aktan-A. Yuvalı-M. Hülagu), İstanbul.

ÖZMEN, Mehmet (2001), *Ahmed-i Dâî Divanı (Metin-Gramer-Tıpkıbasım)*, C.I, Ankara.

PARMAKSIZOĞLU İ. (Vd.) (1980), *Firdevsî-i Rumî/Kutb-Nâme*, Ankara.

ŞEMSEDDİN Sami (1996), *Kâmusu'l-A'lâm*, C. 5, Kaşgar, Ankara.

TUMAN, Nail (2001), *Tuhfe-i Nâilî/Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri II*, (Hzl. C.Kurnaz-M.Tatçı) Ankara.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988), *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara.

YAVUZ, Kemal (1983), "XVIII-XVI. Asırda Dil Yadiğârlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 27, s. 201, Aralık.